

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 2. 1935.

Şerif Oğlu yadigârı

Dr. Med. M. F. Nafiz

Türk dili ile yazılmış bitiklerin eskilerindedir. Kitabın doğu kitab evlerinin çoğunda bulunması, bir zamanlar bu eserin tıbbın temeli kitaplar arasında olduğunu anlatır. Dili çok açıktır. Anadolu'nun Kastamonu, Ankara, aydın, Antalya, Bursa gibi yerlerinden çiçek, ot adlarını yazması, Şerif Oğlu'nun buraları gezip dolaştığı duygusunu verir. Ne zaman yaşadığı, yazık ki belli değildir. Bursalı Tahir bey, Osmanlı müelliflerini cilt, 3 sahife 204 ünde 1037 de yadigârı yazıp bitirdiğini gösteriyorsa da, yazı dili, daha eski olmasını düşündürür.

Yavuz Oğlu Kanunî Süleyman'ın tıp medresesi, vakfiyesi, çok işimize yarayacağı için olduğu gibi yazıyorum:

«... ilmî tıp için bina olunan medresei tıbbiyede fazilet ve kiyaset ve kuvvei Hadis ve ihsas ile maruf ve basiretü zekâ ve selâmeti havas ile mevsuf de kayiki ilmi mizana arif ve külliyyat ve cüz'iyatı ilmi ebdane vakıf eflâtunu zaman ve aristoyu avan etibbayı İsi dem manendi mümtaz ve hükemayı sabıkada «mucez» ve «yadigâr» olan kavaidi tahsil babında ikdam ve «mühimmatı şifa» da müntehab» ve sedid olan zevabıtı «teshil» emrinde ihtimam edip derslerine müdâvim ve sair malzemde mülâzim olcuk vazifei yevmiyesi 20 akçe ola»

Bu sözler arasında geçen Mucezi 677 yahut 687 yılında ölen علا الدين على بن الحزم القرشي المعروف بابن النفيس in eseri olup 4 makale üstüne tertib olunmuştur. Bir çok şerhleri vardır. Cemaleddin Aksarai şerhi حل الموجز «Hallalmucez» pek tanınmıştır. Mucez Türkçeye Muslihiddin Bin Şaban yâni Sururi elile çekilmiştir. Sururi 869 da ölmüştür. Ahmed bin Kemal tarafından Süleyman paşa adına, muccez şerhi «Tesis - al sıhha» tercüme edilmiştir. 567 S - 8. C 2 كشف المظنون عن أسامي الكتب والفنون İstanbul tabı.

Mucez, Kalkütede 1288 de basılmıştır. «Zenker» in şark kütübhanesi, Fohnnan'ın İran tıbbının tarihi menbalarına bakınız.

Şifa, Hacı paşanın «Şifaül eskam ve devaal alâm» adlı büyük eseridir, Arabcadır. Kendi el yazısıyla takımı Topkapı saray kütübhanesindedir. Tahir, O. M. C. 3. S. 212.

ces affaires furent relégués de l'école. Néanmoins les travaux et la propagande clandestine visant à la liberté continuerent, beaucoup de membres de l'organisation s'enfuirent en Europe. 1. Thémio lui-même vint se fixer en Roumanie, ouvrit des sections dans ce pays ainsi que dans des villes balcaniques et envoya secrètement des écrits en Turquie.

Ce mouvement libéral des étudiants de médecine occupe une place importante dans l'histoire de la dernière période Osmanli. Plusieurs des chefs de ce mouvement sont encore en vie, comme le Dr. 1. Thémio même.

Milhi Eflak — Eflak Tuzu

(*Sel de Valachie*)

Prof. Agr. Dr. A. Süheyl Ünver [*]

Istanbul Üniversitesi Tıp tarihi Enstitüsünde mevcut XVII ve XVIII inci asırlar ararsında bir çok meşhur Türk hekimlerinin ve eski hekimlerin tertiplerle dolu ve mualecat mecmuası namındaki eserde eski Türkçe ilaç isimlerini ayırırken 4 yerde (Eflak tuzu - milhi Eflak) diye o tarihlerde çok kullanılan tuzun ismine tesadüf ettim. bir kaç yerde de tuz kelimesini gördüm. Bu kelimenin Eflak tuzundan ihtisaren yazıldığına zahip oldum. Zira mualecat kitablarında bazen böyle kelimededen mürekkep isimler ihtisar suretile bir kelimedede de yazılmaktadır. Yalnız bunları şüpheli ad ederek Eflak tuzunun sair mecmualarda olup olmadığını araştırdım. Ve bir çok eserlerde Eflak tuzunu buldum.

1506 da Türk cerrahı İbrahim bin Abdullah tarafından Morada Moson kalesi fethi esnasında kalede bulunan Yunanca aslından açık Türkçeye tercüme edilen cerrahname kitabının (Emiri efendi kütüphanesi. Hekim oğlu Ali paşa Tıb kısmı No: 568) 22 inci son faslında Frenk uyuzu tedavileri meyanında hekim (Marino Françe) Maryon hekimin Frengi tedavisi için yaptığı harici cıvalı formüllerin ikisinde Eflak tuzu vardır (1782).

Meşhur Süleyman efendinin Akraadininden bazı kısımlarının noksanlarını itmam için haşiyeler ilâve olunmuş ve enstitümüzde mevcut diğer bir yazma Akraadin eserinin son kısımlarında bir çok yerlerde milhi Eflakı buldum. XVIII inci asıra ait bir heki-

[*]Bükreş tıp tarihi Cemiyetinde Balkan tıbbi haftası münasibetile bulunduğumuz 13 haziran 1935 celsesinde bizzat tebliğ edilmiştir. No. 7

min mualece tertipleri mecmuasında milhi eflaklı ilâçlar çoktur. Gene bu asırda Numanın Mecmuayı tıbbiyesinde, Derviş Ömeri Şifainin İlmî esrar eserinde misaller vardır.

Bu misallerin çoğalması bana bu tuzun eşkâli ispençiyariyede sair tuzlara tercihen eskiden beri çok kullanıldığını gösterdi.

Şimdiye kadar tetkik ettiğim el yazması tıb mecmualarında memleketimizde çıkan kaya tuzlarından bahis yoktur. Yalnız bazı mualecelerde Anadolu'da çıkan (Hacı bektaş tuzu) ıtlak olunan bir tuzdan misal vardır.

Numanın mecmuayı tıbbiyesinde şu kayıt vardır :

(Milhi eflaktan murad milhi madenidir. Lisanda meşhur olan milhi madeni Eflaktan gelir zan olunup gayrı yerlerde milhi madeni bulunamaz zannile böyle tahrir olunmuştur... Rumda milhin alası zuhur eder. Bundan alâ ve eveddir. Bahusus Hacı bektaş tuzu yani mütercimın muradı milhi madenidir).

Uygur Türkleri on üç asır evvel kaya tuzu, (yalgagu) denilen yani yalanmak üzere kullanılan bir nevi kaya tuzu, adi tuz, yığıl tuzu denilen (kokan tuz manasına gelen) bir tuz kullanmışlardır. Kaya tuzu istimali onlarda görülür

Milhi Eflak pek eski tertiplerimizde az görülür ve az miktarda kullanılmıştı.

Son senelerin istatistiklerinden (Ziraat nazareti maadin istatistiği 1923) memleketimizde Ankarada 3, Erzurumda 1, Erzincan civarında 3, Sivasda 1, Siirtte 1, Konyada 2 tuz madenin mevcudiyetini öğreniyoruz. Şu muhakkak ki memleketimizde denizdeki memlahalar da dahil olmak üzere madenlerden çıkarılan tuzlardan ziyade eski hekimlerimiz Eflak tuzu denilen tuzu kullanmışlardır. Bizde çıkanlardan Hacı bektaş tuzu malumdur ve böyle yazılır. Belki memleketimizde çıkan maden (kaya) tuzuna da Eflak tuzu da denmiş olabilir. Lâkin maruf olan bu isimledir.

XVIII ve XIX uncu asırlara ait görebildiğim Avrupa müellefatındanda Eflak tuzundan bahse tesadüf etmedim. Daha eski tarihlerde hatta XVI nci asırdan itibaren Lehistanda Willinezka nam yerden çıkan kaya tuzu damarı bilcümle tuz madeni damarlarından büyük olduğundan Avrupaya çok sevkedilmiş ve Karpatların üstündeki (Saline) ler Avrupada daha çok tanınmıştır. Bu tuz o tarihlerde (sel de gemme) olarak maruftur (A. Richard. Eléments d' Histoire naturelle médicale T. 11 p. 11 Minérologie 1838. page 190.

Bu eserden öğreniyoruzki dünyanın her tarafında fazla miktarda büyük tuz kitleleri, ezcümle Karpatların bütün şimali kısımlarında Transilvanya ve Macaristanda zengin ve büyük damarlar vardır.

Şarkta ise bilhassa Türkiyede asırlardan beri karpatların aşağı silsilesindeki Eflak tuzu yani bir nevi kaya tuzu maruf ve müstameldir. Kaya tuzunun bize Lehistandan geldiğine dair bir kayıda tesadüf edemedim. Bundan bir asır evvel yazılmış olan eserlerde de tuzun tababette az istimal olunduğundan bahsedilir. Pürगतif olduğu, tenkiyede az muharriş olup, az miktarda vejetasyona pek iyi geldiği beyan edilir.

Yukarıda bahsettiğim mualecat mecmuasında Eflak tuzu dihen, tıla ve hukneler terkibine az giriyor. Sair tuzdan tasrih olunan maddelerde buna yakın terkiplerde az vardır. Eski Türkçe metinlerde milh tuz mukabilidir. Misal olarak mualecat mecmuasındaki tertipleri aynen buraya yazıyorum. Metindeki dirhem 3 gram mukabili olarak gösterilmiştir.

Tıla. Hekim Sadi efendi terkibi (veca için) sahife 263. XVIII inci asır.

Dârû	30 gr.
Kekik	30 »
Papatya	30 »
Tuz	30 »

Diheni mübarek ; Masumların göbeğine ve karnına sürerler. Solucanı kırar :

Mürrü safi	210 gr.
Mastaki (sakız)	270 »
Sabri iskotori	240 »
Milhi eflak	36 »

Cümlesi iyi karışa. taktir oluna, mail mukayyii mide olan ahlatı fasideyi suhuletle kusdurur. Gayetle çok faide vardır.

(Hekim Asıl terkibi)

Abı tadık ?	No. 1
Papatya	3 gr.
Raziyane	3 »
Milhi eflak	3 »
Badem yağı	30 »
Bezir yağı	30 »
Anason	1 » 50

پایه دانه شکر درم ۱۰۰	مسکوی دارچین درم ۱	قند قه سحوی درم ۴
بر مصلحتی سعت حرورج بعین یومید ایک دفعه استخار و نفع قبل الطعام استخار الحانه		نادره صافی درم ۱۰۰
الشیخ منتو عمر مجتهد استخار الحانه را ایدیکین بریلو بحریر این درم		
<p><i>infusum tonicum</i> <i>fortis</i> <i>Letos</i> <i>Hayrullah</i> <i>Hayrullah</i></p> <p><i>infusum tonicum</i> <i>Letos</i> <i>Hayrullah</i></p>		

Mektebi Tıbbiyede reçeteler Profesör ıernardın Viyanadan gelmesinden sonra latince yazdırılıyor ve Türkçe mukabilleri de eski tarzda gösteriliyordu. Bu reçete sureti Hekimbaşı Abdülhak Mollanın oğlu ve bilâhare mektebi tıbbiye ders nazırı ve Hekimbaşı olan tabib Hayrullah efendinin mekteb not defterlerinden çıkarılmıştır.

(Oğlu şair Abdülhak Hamid koleksiyonundan)

(Tib Tarihi Arkivi ilâvesi)

Hükne oluna. kitabda mevcut 18 hukneden birinde Eflak tuzu var. 26 tıla (sürülecek ilâç) nın birinde milhi Eflak mevcuttur.

1782 tarihli bir akrabadin garb. müelliflerinden iktibas ile vücuda getirilmiştir. Kenarında meşhur hekim Süleyman efendinin şerhleri vardır. Metinde bu şerhlerdeki tertiplerde sık sık Eflak tuzunun istimal olduğunu görüyoruz. Bundan bir kaç misal alıyorum.

Onguent de giroffle — diheni karanfil — cümle barid hastalıklara nafi. Kalbe kuvvet verir. Diş ağrısını giderir :

Karanfil	300 gr.
Milhi eflak	24 »
Su m. k.	

Beş gün hamamı maride durur, badehu taktir olunur.

Diğer bir tertip :

Müferrihtir. Kalbe kuvvet verir ve baş ağrısını giderir.

Beyaz Sandal (toz)	300 gr.
Su	900 »
Milhi eflak	24 »

14 gün hamamı maride durup badehu taktir oluna.

Bunlar gibi daha pek çok misaller vardır. Milhi Eflakın terkiplere nasıl girdiklerini göstermek için bu örnekleri kâfi ad ediyorum.

Sel de Valachie

Dr. A Süheyl Ünver [*]
Prof. argégé

A l'occasion des recherches sur les anciens médicaments employé en Turquie, j'ai retrouvé plusieurs fois mention du sel de Valachie, dans le recueil des médicaments datant des XVII et XVIII ème siècles et conservé à la bibliothèque de l'institut

[1] Communication faite à la société d'Histoire de la Médecine de Bucaret en présence à la séance du 13 juin 1935 à l'occasion de la III e semaine médicale balcanique

d'Histoire de la Médecine de l'Université d'Istanbul. - En certains endroits, je n'ai trouvé que le nom de sel, mais je crois que c'est une forme abrégée qui signifie aussi sel de Valachie. Mon opinion a été confirmée du reste par les nombreuses mentions que j'ai trouvées à ce sujet dans nombre d'autres ouvrages.

Dans le livre traduit du grec en turc par le chirurgien Ibrahim efendi en 1506, il est fait mention qu'on emploie le sel de Valachie dans le traitement de la gale franque (Marino Frantche). De même, dans le fameux livre du célèbre Süleyman efendi Dans les formulaires des médecins du XVIIIème siècle, le sel de Valachie joue également un grand rôle, et on en trouve nombre d'exemples dans l'ouvrage de Numan, İlmün Esrar du médecin Omer Chifai.

Cette multiplicité d'exemples m'induit à penser que ce sel fut employé de préférence à tout autre. Dans les recueils manuscrits que j'ai étudiés jusqu'à présent, il n'est pas parlé du sel de roche extrait dans notre pays. Il n'y est fait mention que du sel de Hadji Bektache qui provient d'Anatolie.

Dans le recueil de Numan, on trouve ce passage : « par sel de Bektache on entend sel minéral. - On pense que le véritable sel minéral est importé de Valachie... »

Il y a 13 siècles, les turcs Cuğurs se servirent d'un sel à lècher (Yalgagu) et du sel ordinaire (yidig) - qui signifie sel de saveur. Ainsi on trouve déjà à cette époque mention de l'usage par eux du sel de roche - mais il n'entra toujours que rarement dans les recettes de nos anciens formulaires. Récemment, les statistiques du Ministère de l'Agriculture et Mines (1905) nous apprennent que plusieurs riches mines de sel gemme existent en Turquie. Trois à Ankara, 1 à Erzurum, 3 à Erzindjan et les districts environnants, 1 à Sivas. 1 à Siirt et 2 à Konia. Ce qui est certain, c'est que notre ancienne médecine s'adressa pour son usage de préférence au sel de Valachie, tout en employant plus rarement celui de Hadji Bektache.

Dans les ouvrages antérieurs au XVIème siècle, on parle d'un sel produit à Wilhuczka, en Pologne, et qui était importé partout en Europe. Ce sel était connu à cette époque sous le nom de sel gemme. (A. Richard Eléments d'histoire naturelle médicale T. II P. II Minéralogie 1838 p. 190),

Cet ouvrage nous apprend que les plus riches mines de sel gemme sont situées dans les Carpates, principalement dans le

nord. en Hongrie. Cependant, en Orient et en Turquie. c'est surtout le sel de Valachie qui fut employé.

Dans les ouvrages de médicament datant d'un siècle, on trouve que le sel fut plutôt rarement employé. On le considérait comme purgatif, légèrement irritant, et bon dans le traitement des végétations en petites quantités. Dans l'ouvrage que j'ai cité, le sel de Valachie est recommandé pour divers emplois : onguents, frictions, lavements. Dans les vieux auteurs, le mot Milh (Sel) signifie toujours Na Cl.

Je cite quelques exemples tirés du formulaire en question :

Friction : (Formule du médecin Sadi efendi) (XVIII ème siècle)

contre les douleurs :

Balsamite odorante	30 Grs.
Thym	30 »
Camomille	30 »
Sel	30 »

s. usage externe

Onguent - vermifuge - (XVIII ème siècle) :

Myrrhe	210 Grs.
Résine	270 »
Aloés socotrin	240 »
Sel de Valachie	30 »

s.us. ext. pour les enfants (selon avis du médecins aux autres usages)

Une autre formule (Médecin Asılan) XVIII ème siècle :

Abi tadik ?	No. 1
Camomille	3 Grs.
Fenouil	3 »
Sel de Valachie	3 »
Huile d'amande (douce)	30 »
Huile de lin	30 »
Anis	1 » 50

s. pour lavement

Onguent de giroffle : (pour les maux de dents, maladies par refroidissement et tonicardiaque) :

Giroffle	300 grs.
Sel de Valachie	24 »
Eau	9 s.

(Selon avis)

Cordial, tonicardiaque, contre la céphalée :

Santal (blanc) en poudre	300 grs.
Eau	900 »
Sel de Valanchie	24 »

(Selon avis)

Il y a encore une foule d'exemples mais j'estime que ceux-ci sont suffisants pour vous donner une idée de l'importance qu'avait prise le sel de Valachie dans la pharmacopée de l'époque.

Yeni eserler

Dinler Tarihi

Hilmi Ömer Budda

Üniversite Dinler tarihi Doçenti
Vakit Neşriyat evi. Fiati : 125 kr.

İstanbul üniversitesi dinler tarihinin çok değerli profesörü Doçent Hilmi Ömer Budda ilim kütüphanemize yeni ve mükemmel bir eser daha hediye etti. Dinler tarihi beşeriyet tarihinin evölüs-yonunu göstermesi hasebile çok mühim ve yeni bir mevzudur. Basit ve iptidai zannolunan bir çok eski dinlerin yeni dinlere ne büyük tesiri olduğu bugün artık anlaşılmıştır. Her yeni bir din diğer eski dinlerden mülhem olarak bir tekemmül misali olarak meydana çıkmıştır.

İslâmiyet bu gibi dinlerin en tekâmül etmiş bir nümunesidir. Dünyada yepyeni ve maziden ilhamını almadan bir tekâmül görülüyor.

Yalnız dinlerde değil san'atlerde de böyle olmuştur. Tıpta da böyledir. Hipokrat yeni bir ilmi devre yaratmıştır. Lâkin ondan evvel hiç bir şey yok değildir. Hem fazlasile vardır. Bugün Hipokrat'a atfolunan külliyatta eski Mısır ve Hind me hazlarından aynı ibareler görülüyor. Bu mukayeseler bu son asırlarda yapılmca Hipokrat külliyatının yoktan var edilmediği anlaşılıyor.

Hilmi Ömerin eseri bu noktaları bize bildirmekle beraber diğer iki ciheti de pek güzel anlatıyor. Evvelâ dinlerin kaynağı hep Asya olmuştur. Hâlâ beşeriyet Asyalı büyük din vazilerinin önünde eğiliyor. Yeni dinler bu eski dinlerden bir çok esaslar